

Landskap: *Västergötland* Upptecknare: *Arvid Johansson, Fvrid*
 Härad: *Kind* Berättare: *olika personer; se uppt. bla-*
 Socken: *Ö. Frölunda* Berättarens yrke: *dens bakside*
 Uppteckningsår: *1965* Född år _____ i _____

Kor och stavar som dvägar, ok och oktilloverkning.

s. 1-49

Visa: Oxhövaren. s. 48.

(foto sid. 49.)

LuF 125

KOR OCH OXAR SOM DRAGARE, OK OCH OKTILLVERKNING

Denna frågelista är utarbetad av Institut für deutsche Volkskunde i Berlin, som anhållit att få den utsänd i olika länder, bl a i Sverige. Vi vore tacksamma om Ni i görligaste mån ville besvara den och på så sätt understödja det för folklivsforskningen så viktiga internationella samarbetet. Frågelistan är av oss endast översatt till svenska, ej omarbetad med hänsyn till svenska förhållanden. Kan Ni ej besvara den så redogör för orsaken härtill.

1. Vilka dragdjur användes allmännast i Er trakt a) före 1900 b) c:a 1900, c) c:a 1950 d) 1962?
 2. Vilka koraser användes som dragdjur? a) Av vilka orsaker? b) Var de speciella mjölkarna av samma ras?
 3. För vilka arbeten (allt efter årstider) användes än i dag nötkreatur (kor eller oxar?) som dragare?
 4. Om kor eller oxar numera ej användes som dragdjur för vilka arbeten användes de a) före 1900 b) omkring 1900 c) omkring 1950?
 5. Om kor eller oxar inte längre användes som dragdjur vilka var då orsakerna till att man upphörde härmed (t ex djurskyddsbestämmelser, anskaffning av traktorer, förändringar inom boskapsskötseln eller jordbruket)? Sedan när användes ej längre hornboskap som dragdjur? Var det korna eller oxarna man först slutade att använda som dragare? Orsakerna till ordningsföljden?
 6. Hur mycket jord (angives i hektar) ägde de som använde dragkor? Var de uteslutande jorbrukare?
 7. Besvara föregående fråga även vad beträffar dragoxarna.
 8. Hur stora var de jordbruk där man blott använde hästar som dragare?
-

9. Vad kallades de bönder som till dragare endast använde a) kor b) oxar c) hästar?
10. Förekom stridigheter eller gnabb mellan "hästbönder" och "kobönder" i Er trakt? Såg hästbönderna ner på kobönderna? Beskriv noga hur motsättningen yttrade sig. Känner Ni till gamla berättelser, sägner eller skämt om kobönder? Känner Ni till sådana om motsättningar mellan hästbönder och kobönder? Besvara ovanstående frågor även med hänsyn till förhållandet mellan "oxbönder" och "hästbönder".
11. Leddes dragoxarna eller dragkorna under arbetet? a) Av vem? b) Vid vilket arbete? c) Varför? Styrdes de med tömmar eller rep? Var fästes dessa (t ex vid betslet eller hornspetsen)? Drev man på djuren med piska eller med en spetsig käpp?
12. Hur många timmar arbetade dragkorna vid a) plöjning b) harvning c) dragning av radsånings- eller skördemaskin d) dragning av höst- eller annan arbetsvagn? e) När och hur ofta fick de vila? f) Lät man djuren avlösa varandra? g) Till vilken ålder var dragkorna i allmänhet arbetsdugliga? h) Besvara ovanstående frågor även med hänsyn till dragoxarna.
13. Känner Ni till ordspråk, talesätt eller skämthistorier som på ett eller annat sätt anknyter till dragoxens eller dragkons arbetsprestationer?
14. Användes oxar resp. kor för uteslutande tungt eller lätt dragarbete? Spände man dem också för a) brudvagnen b) likvagnen c) reste man till marknader efter dem? Spelade de någon roll vid a) årsfesterna b) vid livets högtider c) vid helgondagar d) vid kyrkliga fester? Förekom i Er trakt omridning med hästar? Vid vilka tillfällen? Besvara dessa frågor även med avseende på nutida förhållanden.
15. Känner Ni till fall då nötkreatur spänts samman med hästar? Vad för slags arbete gällde det då? Vid vilken sida (från anspännarens håll sett) ställdes hästen? Var det alltid samma sida?
16. Vem skötte dragoxarna och dragkorna? a) Var det någon bland tjänstefolket som var speciellt ansvarig för dessa? b) Hade han någon särskild benämning? c) Vari bestod hans arbete? d) Intog han någon särställning bland tjänarna? e) Erhöll dragoxarna eller dragkorna speciell omvårdnad? f) Vari bestod denna? g) Vem skötte mjölkorna? h) Var utfordringen olika för dragkor och mjölkkor? Vari bestod i så fall skillnaden?

17. Var vistades dragkorna och dragoxarna då de ej var i arbete?
18. Skildra utförligt hur det gick till att vänja kor resp. oxar vid dragarbete. Hur gamla skulle de vara? Använde man de vanliga arbetsoken vid tämjningen? Hur lång tid tog tämjningen? Har läsningar eller besvärjelse förekommit då djuret varit alltför motsträvt? Vilka? Finns det ordspråk eller skämthistorier som hänför sig till tämjningen? Hur avgjordes om ett djur var lämpat för dragarbete eller ej? Vem avgjorde detta? Skulle tämjningen påbörjas någon särskild kalenderdag?
19. Kastrerades tjurkalven som bestämts till dragare av veterinären eller av någon läkekunnig lekman? Vilka redskap använde den läkekunnige? Använde han läsningar och besvärjelser? Skriv i så fall ned ordalydelsen. Nämn om möjligt den dialektala benämningen på de olika arbetsmomenten och på redskapen. Hur gammalt skulle djuret vara då det kastrerades? När på året utfördes kastreringen?
20. Vem brukade skära och beslå klövarna? Skildra utförligt hur detta gick till. Nämn också vilka klövsjukdomar som förekom och hur de behandlades, (se frågorna under punkt 29-30). Vilken tid på året brukade skärning och skoning äga rum?
21. Vem rättade hornen när de satt för tätt eller för glest? Vilka redskap användes och hur tillgick rättningen? Hur lång tid tog det innan felet var avhjälpt? Hur gammalt skulle djuret vara? Förekom läsningar eller besvärjelser medan justeringen pågick? Vid vilken tid på året brukade rättningen ske? Varför ansåg bönderna att det var nödvändigt att rätta hornen?
22. Vilka typer av dragok (se bifogade teckningar) användes i Er trakt? Vilka var avsedda a) speciellt för kor b) speciellt för oxar? Vad kallades oket och dess olika delar på traktens dialekt (använd siffrorna och bokstavsbe-teckningen på teckningarna)? Vilket material (t. ex. träslag) användes till oket och dess olika delar? Skiljer sig de ok som användes i Er trakt från de här avbildade? Vari består skillnaden? Bifoga om möjligt foto eller teckning med angivande av mått.
23. Hade man särskilda ok a) för plogen, b) för vagnen? Orsaken härtill? Vari bestod skillnaden? Gör en ritning som visar hur de skiljde sig från varandra. Hade de olika oken också olika benämningar?

24. Vilka fördelar och vilka nackdelar hade enligt böndernas mening de ok som brukades i Er hemtrakt?
25. Var de i Er trakt brukliga oxoken dekorerade (målning, snidning, karvsnitt, glödrkning etc.)? Vilken utsmyckning var vanligast? Bifoga om möjligt en teckning eller ett foto av ett dekorerat ok. Använde man de utsmyckade oken till vardags eller bara vid högtidliga tillfällen?
26. Vårdade man oken? Sågs de ofta över? Av vem? På vad sätt?
27. Spelade de i Er trakt använda oken någon roll a) vid bestämda fester b) på någon särskild kalenderdag c) i samband med helgondyrkan? Känner Ni till orts- och familjevapen i vilka något av de avbildade oken förekommer? Vet Ni några sägner, skärnthisistorier, visor eller ordspråk i vilka ok omnämnes? Skriv i så fall ned dem.
28. Hur fästes oket vid dragstången? Använde man härtill a) en järn- eller trä-sprint b) hängde man stången i en läder- eller järnring c) förband man stång och ok med rep eller läderremmar?
29. Skildra utförligt hur det gick till att spänna för en dragoxe eller dragko (rita gärna). Vilka försiktighetsmått iaktogs och vilka medel användes för att skydda dragdjuret från tryckskador och skavsår? Föreskrevs sådana åtgärder av veterinären eller av någon läkekunnig lekman? Förekom signier och besvärjelser för att förhindra tryckskador och skavsår.
30. Var det veterinären eller någon läkekunnig lekman som behandlade djuret om det skadade sig under arbetet? Vilka medel användes? Använde man läsningar och besvärjelseformler för att påskynda läkningen? Skriv i så fall ned dem. Vad kallades de olika åkommorna som djuren ådrog sig på grund av dragarbetet? Vilka var vanligast?
31. Vem tillverkade de i trakten vanliga oken? a) Byhantverkare (t ex vagnmakare, sadelmakare, smed)? b) Fanns det någon hantverkare som uteslutande tillverkade oxok? Vilken var hans officiella yrkesbeteckning? c) Fanns det hantverkare (vilka?) som ibland (när?) gick från by till by för att reparera eller tillverka ok? d) Tillverkade bönderna själva sina dragok? e) På vad sätt skilde sig de hantverksmässigt framställda oken från de hemmagjorda? f) Vem reparerade oken?

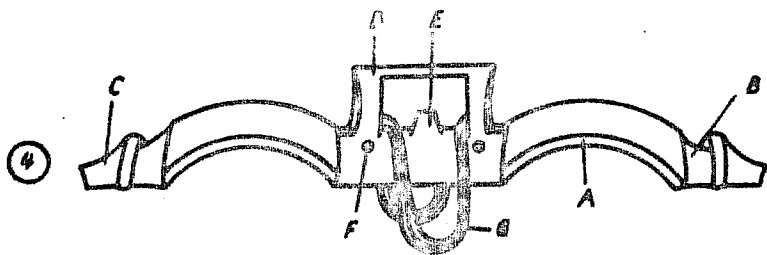
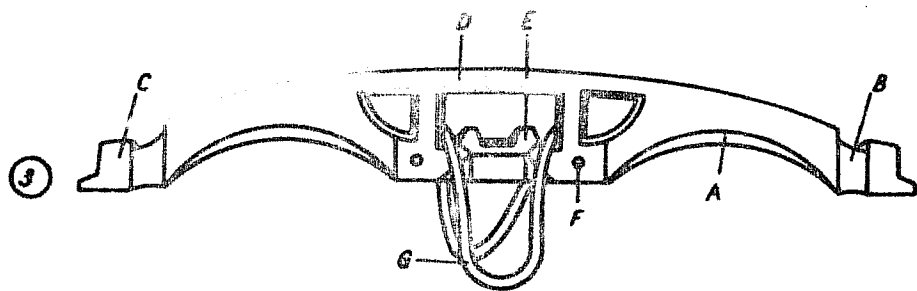
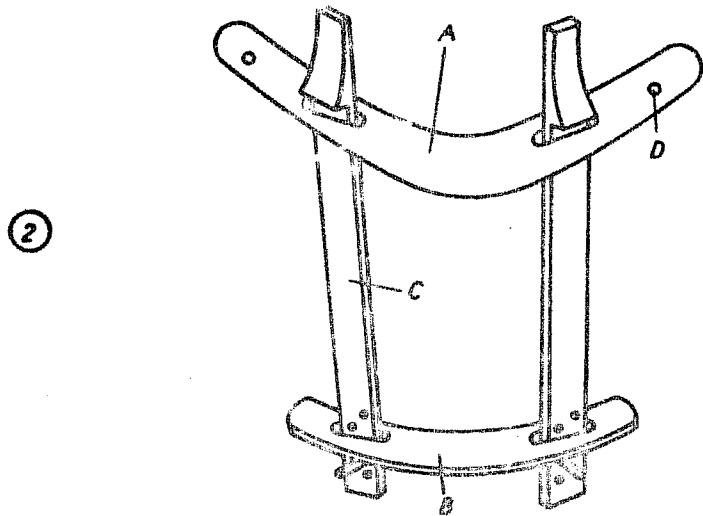
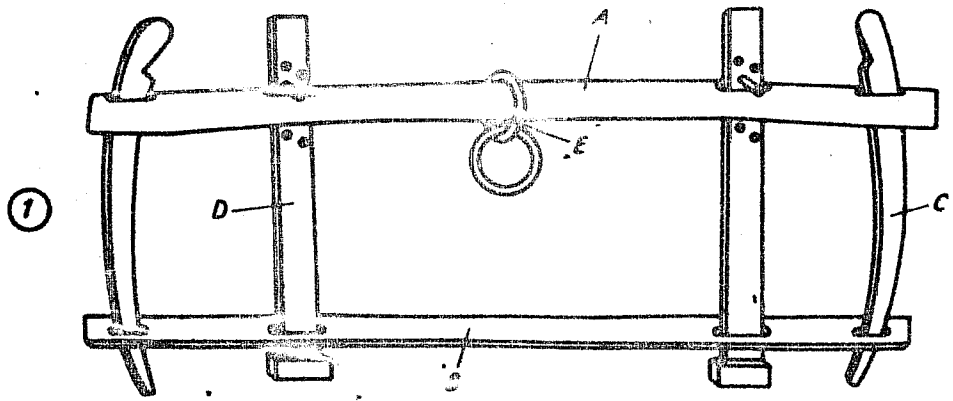
32. Förekom fabriksmässig tillverkning av oxok? (Nämn en sådan firma).
Var kunde man köpa eller beställa dem (t ex på kreatursmarknader)?
Fanns det någon skillnad mellan fabrikernas och hantverkarnas ok? Vari
bestod denna? Hur stor var prisskillnaden? Såldes oxok av kringresande
försäljare?
33. Hade hantverkarna ok på lager eller tillverkade de dem endast på beställ-
ning? Hur stort var försäljningsområdet?
34. Fanns det förlagor, mönsterböcker el. dyl. efter vilka man själv kunde
tillverka oken eller åtminstone dekorera dem? Dekorerade bönderna
också de ok de själva tillverkade? Skiljde sig denna utsmyckning från
hantverkarnas? På vad sätt?
35. Alla slags foto och teckningar av anspända dragdjur i arbete mottages
tacksamt.
36. Vilken sagesman har lämnat upplysningarna?
Namn, förnamn, född när och var? Yrke, titel. Bosatt på orten sedan när?
Ortens invånare antal?

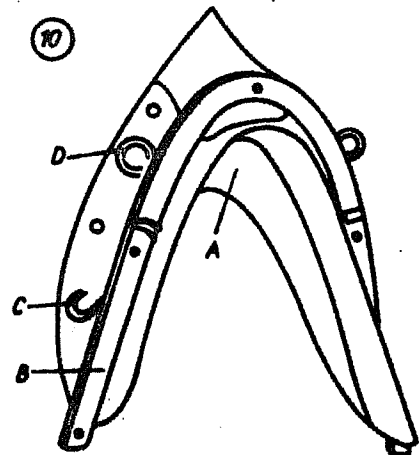
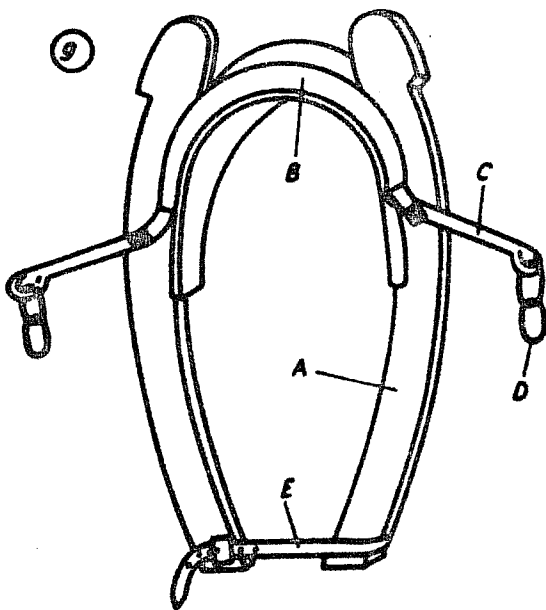
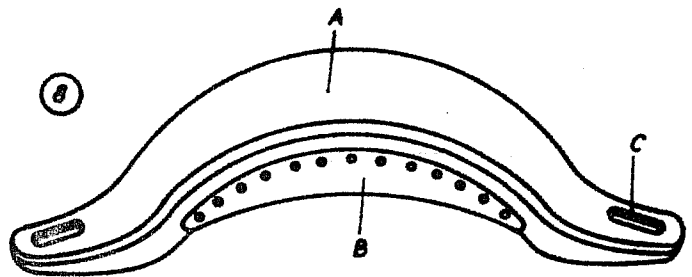
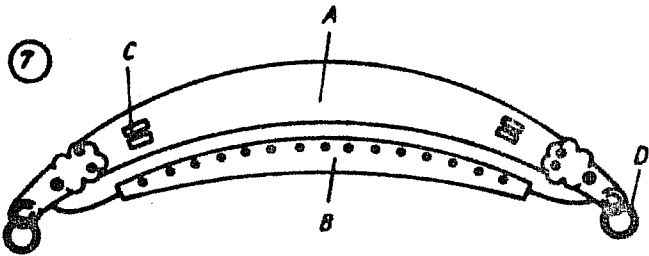
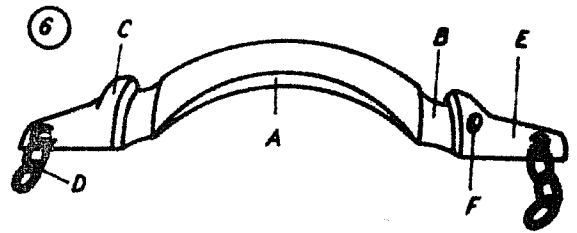
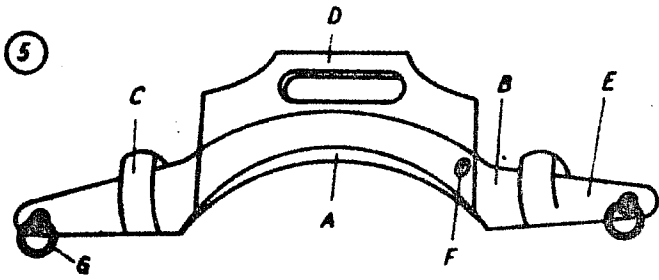
Upptecknat av: _____

Månad: _____

År: _____

September 1964

ACC. N:R

M.16443: /.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

KOR OCH OXAR SOM DRAGARE: OK OCH OKTILLVERKNING. L U F. 125

I.(a) Före 1900 användes oxar, kor, hästar och å de större gårdarna även tjurar. De sistnämnda-tjurarna-vet jag dock ej om det är rätt eller orätt att hänföra dom till kategorien dragdjur. Helt orätt orätt är det väl ej för det förekom att de även utförde vissa körningar med tjurar, dock ej jämnförbart med de andra nämnda dragdjuren. Som jag förut nämnde var det endast å de större gårdarna här på orten, som körning med tjurar förekom. Före 1900 och till 1914 fanns här på orten ett större jorbruks och skogsbolag-Mölneby aktiebolag-på huvudgården och även på de större utgårdarna hade de avelstjurar, och dessa tämjdes och kördes. I huvudsak var det väl för tjurarnas rastning. Men det förekom också att de körde fram till huvudgården för att hämta kraftfoder och dyligt. Jag är född på en av dessa Mölneby utgårdar-Skönabäck-från min barndom minns jag mycket väl när djurskötarna körde med tjuren, jag har också åkat många gånger. Sommartid fick de ofta hämta grönfoder till djur som av en eller annan anledning stod inne i ladugården, detta arbete utfördes ofta med tjuren, som dragare. Vi småpojkar var då ofta

- 26/1-65

ACC. N:R M. 16443:2.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

2.

med och åkade, som tack för detta fick vi hjälpa till med att lasta, och om vi var flitiga med detta, kunde vi också under djurskötarens kontroll, få köra tjuren.

b) Åren strax före och efter 1900 talets början, började en ändring att ske här på orten angående dragdjuren. Hästarna började då allt mer och mer att ersätta oxarna och kor, som dragdjur. I första hand var det de större gårdarna, som mera övergick till hästar. Men någon hastig övergång var det ej. Det fanns vissa arbeten på gårdarna, som oxar ansågs bättre till än hästar. 1910-15 var det givetvis stor skillnad på oxarnas antal här i socknen, mot t, e, x, 1890, men det fanns dock oxar kvar. Den sista som jag kan minnas här i socknen, som hade ox, var en torpare under Allebäckstorp, som hade sitt torp långt in i skogen och med dålig väg till detsamma. Han hade ox, som dragdjur så länge, som han hade torpet kvar. Om jag ej minns fel, var det 37-38, som han flyttade därifrån, och även från orten. Kor började också efter 1900 talets början att systematiskt undan för undan att användas i mindre omfattning, som dragdjur. Men de liksom oxarna, som dragdjur, försvann ej på en dag. Jag minns själv från min barn och ungdomstid, att en del mindre gårdar och

ACC. N:R M. 16443:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

3

torp använde kor som dragdjur. En av mina berättare Johan Svensson Fjärhult, som är född 1885 och fortfarande bor på den gård, som han är född omtalar att de hade oxar och kor som dragdjur till 1915. Fjärhult är en liten gård (skogsgård) och är belägen i den del av socknen här, som i dagligt tal benämnes för skogsbygden. Han berättar vidare att denna tidpunkt emellan 1900 och 15 skedde avvecklingen i stort sett, med oxar och kor, som dragdjur. Som jag förut nämnt fanns det undantag. Det fanns de, som hade både oxar kor som dragdjur längre än till 1915. Min morfar, som var född på ett litet skogstorp och som han brukade till 1915, utförde alla sina förekommande körningar med kor.

C) 1950 hade många börjat med avvecklingen av hästen, som dragdjur. Oxar och kor hade då i många år här på orten ej förekommit, som dragdjur.

d) 1962 hade ytterligare avveckling av hästen, som dragdjur skett. Hästar fanns då och nu fortfarande kvar, men mycket litet. Det finns nu rätt små gårdar, som ej längre har häst, endast traktor. Men det finns också gårdar om en 30-40-50 tunnland, som har traktor men också en häst.

ACC. N:R M. 16443:4

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

4

Hästen finns altså kvar 1962 som dragdjur, men det är traktorn, som får betraktas, som den vesäntliga dragkraften, både vad som beträffar jordbruket och till jordbruksskötslen tillhörande landsvägskörning. Även de flesta skogskörslorna förekommer nu med traktor, men hästen användes ännu till detta arbete.

2) Här på orten har ej någon särskild eller särskilda koraser använts, som dragdjur. Under den tidsperiod, som kor användes som dragdjur här på orten fanns ej någon särskild koras. Som körkor använde man de kor, som man hade, altså var dragkorna de samma som mjölk-korna. De som använde sig av kor, som dragdjur, var i regel mindre gårdar och torpställen, som ej ansåg att de kunde ha ett särskilt dragdjur(oxe). Men det förekom också att man på de mindre gårdarna hade en mindre oxe, det var altså en yngre sådan, som här på orten benämndes(stut) Som jag förut nämnde fanns det ej några särskilda koraser här den tid, som korna användes som dragdjur. De kor som fanns här under denna tid, var troligen en blandning av flera olika raser. De hade bland annat ingen bestämd färgsättning. De kunde vara enfärgade eller blandfärgade av alla möjliga olika sammansättningar. I regel var de små och lätta, av denna anledning var

ACC. N:R M. 16443:5

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

5

de väl till tyckandes, ej särskilt lämpliga till dragdjur. Men de var sega och uthålliga, fick de blott behövligt foder-detta var dock ganska dåligt med många gånger-gick det att utföra ett ganska avsevärt arbete med desamma.

3) Här på orten användes ej nu-och sedan rätt många år tillbaka-
vare sig oxar eller kor som dragare.

4) a) Orten här var före 1900 talet helt en jordbruks och skogs-
bygd. Någon industri, förutom den till dessa näringar hörande, som
kvarnar och såg fanns ej. Inom jordbruket användes i första hand
oxar till nästan allt där förekommande arbete av körslor. Plöjning
harvning, utkörande av gödsel, hemkörning av grödan, hämtning av flå-
torv och granris i skogarna, flåtorv och granris hackades sönder
och användes denna tid till ~~strö~~ och till blandning av gödslen.
Oxar och även kor användes också denna tid till förekommande kör-
ningar på landsväg. Körning till kvarn, körning av timmer till
flottled o, s, v. De större gårdarna hade i regel de sista årtionde-
na av 1800 talet också hästar. Det mästa av landsvägskörningarna
förekom då med dessa, men även med oxar. Oxar användes också för

ACC. N:R M. 16443:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

6. —

skogskörslor.

b) Omkring 1900 och några år framåt, var väl i stort sett lika med före 1900, dock med den anmärkningen att allt fler och fler av hästar började att komma till användning, som dragdjur. På den gård Skönabäck, som jag är född, användes även i början på 1900 talet oxar för hämtning av kalk och konstgödsel vid stationerna, detta minnes jag själv mycket väl. Denna landsvägskörning med oxar började dock denna tid att ske mera i undantagsfall vid de större gårdarna. Men det kunde vara så att de fick order från stationen att vangnarna skulle vara lossade till en bestämd tid. Ansågs det då att det ej hans med hästarna, körde de och så med oxarna. Även i skogen använde de oxarna denna tid på denna gård. Vid sammankörning av timmer i skogen-släpa som det kallades för-till uppröjda basvägar, utfördes med oxar. De ansågs bättre till detta än hästar. De var tåligare och gick sakta fram där terrängen var svår. Som jag vist förut nämnt förekom det i vissa fall att såväl oxar, som kor användes på de mindre gårdarna även för landsvägskörning ganska långt in på 1900 talet.

c) Omkring 1950 torde inga oxar eller kor använts, som dragdjur

ACC. N:R M. 16443:7

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

7

här på orten.

5) Att vissa djurskyddsbestämmelser skulle vara någon orsak till att man upphörde med att använda oxar och kor, som dragdjur, har jag ej hört något talas om. Självt föreställer jag mig att orsakerna var ganska många. Själva tidens utveckling på skilda områden, torde väl ha varit den största orsaken. Själva avvecklingen skedde väl under en tidsepok, som kan betecknas, som en omvälvning, tecknist sett, på nästan alla områden. Den förut ganska orörliga tiden började att röra på sig på alla områden. Vad bygden här beträffar var det inom näringslivet i första hand jord och skogsbruket. Vad jordbruket beträffar, började man att överge de gamla traditionella bruksmetoderna, mot andra och nyare. Strax före och efter 1900 talet började man med andra redskap och efterhand med maskiner. Det var de stora gårdarna, som började, de medelstora och de små följde efter hand efter. Många av dessa redskap, då i första hand maskinerna, gick ej lika bra att köra med oxar, som med hästar. Min uppfattning är att det var utvecklingen, som var orsak till, att man allt mindre och mindre började att använda oxar och kor, som dragdjur. Den förbättrade boskapsskötseln, var väl på det

ACC. N:R M. 16443:8

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

8.

område en orsak till att man slutade att köra med korna. På de större gårdarna här Mölneby med tillhörande utgårdar och Ellebäckstorp, samt på ett par mindre, mera herrskapsbetonade gårdar, kan jag och mina berättare ej minnas eller hört talas om att de körde med kor. De började med hästar ganska tidigt och sedan var det oxar samtidigt. På dessa gårdar började de med boskapsförbättring ganska tidigt. Något bestämt årtal kan jag ej ange, men i en viss mån hade de börjat före 1900 talets början. De köpte in avelstjurar och även kor och på detta sätt fick upp en bättre djurstam. De började också med mjölkkontroll av korna. Undan för undan började också de flesta av lantbrukarna att intressera sig för denna förbättring av djurstammen, och samtidigt med detta försvann och så körningen med korna. De små skogsgårdarna och torpställena följde väl ej lika hastigt med i denna utveckling, och det var också på dessa ställen, som man använde korna, som dragdjur betydligt längre fram i tiden, än på de andra nämnda gårdarna.

Som jag förut upptecknat var det i slutet av 30 talet, som jag och mina berättare kan minnas att det var något här på orten, som använde sig av sådana dragare. Om det var korna eller oxarna, som man

ACC. N:R M. 16443:9

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

9. —

slutade först eller sist med att använda, som dragdjur, är svårt att ange. Jag vill dock beteckna det så att det var korna, som man slutade med först och oxarna sist. Detta utesluter dock ej möjligheten att man på ett torpställe körde med kor, sedan man slutat att köra med oxar på ett större ställe. Men i stort sett får det nog med säkerhet betecknas att det var korna, som man slutade att köra med först. Orsakerna till denna ordningsföljd var nog mycket beroende på jordbrukarnas omständigheter. Om en jordbrukare förbättrade sin lilla gård så mycket att han kunde ha ett särskilt dragdjur, så skaffade han sig en oxe och då fick denna utföra kornas arbete. Man får nog också i detta sammanhang räkna med denna tidens förbättrade redskap. De var i regel tyngre än de gamla och fodrade starkare dragare. Om man räknar med lite nyare tid, t. e. x, 1900 talets början, var det många mindre lantbrukare, som var intresserade av att köpa sig en häst. Många av dessa gjorde det med beräkning att få extra körning med densamma utöver vad hans egna körningar behövdes. Denna tid började det att vara ganska mycket med skogs-körningar här på orten, körningar till stationerna m. m. Dessa hästägare körde också bort till torpställen och dylikt, för körningar

ACC. N:R M. 16443:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

10. —

såväl höst, som vår. De som hade ett något större ställe och en oxe, ville ej lega så mycket för sin körning, och de körde altså med sin oxe.

6) Denna fråga är ganska svår att besvara korrekt, vad som angår hektar av jord. Vad som gäller slutet av 1800 och början av 1900 talet, altså den tid, som går att få korrekta uppgifter ifrån, var det så här på orten, att i stort sett var det en dast torparna och någon liten mindre skogsgård, som använde sig av kor, som dragdjur. Torparnas åkerareal varierade väl emellan ett till två hektar (2 till fyra tunnland) Dessa var ej uteslutande jordbrukare. De flesta av dessa hade sina dagsverken och s, k, hjälper att göra å den gård, som ägde torpet. De fick ju också för sin försörjning ha annat arbete. En del hade ett hantverk, de större gårdarnas torpare gick på gården och arbetade för daglön.

7) I en viss mån är det likadant vad som beträffar dragoxarna. Det fanns mindre jordbrukare, som använde såväl oxe, som kor till dragare. Men i stort sett var deras jordbruk då så stort att de i regel endast sysslade med jordbruket och sin egen skog. Undantag

ACC. N:R M. 16443://

FOLKLIVS-
ARKIVET
// LUND

finns det dock i regel på alla områden, så också på detta. En sådan jordbrukare kunde vara mycket intresserad av sin gård, odlade och förbättrade den, och då hade han tillräckligt med arbete på gården. En annan, med en från början lika stor gård, var kanske ej intresserad av att förbättra den på samma sätt, möjligheterna till detsamma, kunde också vara olika. En annan hade kanske ett hantverk som han ej helt övergav och sysslade delvis med detta. Av dessa nämnda och flera andra orsaker, är det svårt att bestämt ange en gårds storlek, där brukaren ensamt var jordbrukare eller ej.

8) Fram till 1910 och möjligen något senare, hade man på de större gårdarna här fortfarande oxar i samband med hästar, Dessa gårdar var i storlek 150-200 hektar. Före 1910-15 hade de ej ensamt hästar som dragare. Orsaken till detta var att de hade vissa arbeten som de ansåg vara bättre att använda oxar till. Om kring 1900 ~~XX~~ fanns det dock en del mindre gårdar, där man hade t, e, x, två hästar, som man slutat med att använda oxar.

9) Några särskilda benämningar på de bönder eller torpare, som hade a) kor b) oxar c) hästar, som dragare och endast använde sig av en

ACC. N:R M. 16443:12.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

12.

dera av dessa, torde ej ha förekommit här. I varje fall har dessa benämningar ej varit så allmänna eller markanta att de har bevarats till eftervärlden. Vissa sådana lite mera spelfulla tilltal mellan körare av dessa olika dragdjur kunde dock förekomma. Detta minns jag själv från min barndomstid. Som jag förut upptecknat hade de oxar på den gård där jag är född. Ett vist-gnabb-om jag benämner det så, förekom ibland emellan häst och oxkörarna.

IO) Några direkta stridigheter har jag eller mina berättare ej hört omtalas att det förekom emellan de, som använde oxar, kor, eller hästar, som dragare. Det enda som jag kan uppteckna i detta fall är att, när en förutvarande bonde som använt sig av endera oxar eller kor eller bådadelarna och bestämde sig för att sluta med dessa dragdjur och inköpa en häst eller flera, blev varnade av bekanta. Av många ansågs det mera ekonomiskt att ha oxar som dragdjur än hästar. Oxar användes i arbetet, i regel hade man fött upp dem själv eller byttat sig till dem för andra. Trots att de utförde gårdens arbete, växte de till sig i värde. En mindre jordbrukare som födde upp sina oxar (stutar) själv, tämjde desamma och hade dem några år, sålde ofta dessa till en större gård, när han tyckte att

ACC. N:R M. 16443: /3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

/3. —

de blivit för stora för hans eget behov. Han kunde också byta sig till ett par mindre och få mellangift. Denna tid ansågs hästar däremot betydligt dyrbara att köra med. Utrustningen till en häst sele m,m, var dyrbarare än ok till oxar och kor. Hästen blev också allt mindre värd när han blev äldre. Slaktvärdet på en häst var denna tid ej mycket mot en oxe. Men med detta var det, som med nästan allt, som blev nytt under denna övergångstid, när det gått en/kl såg man andra värden i det nya, än vad man från början hade tänkt sig. Att de i frågelistan efterfrågade stridigheterna t, e, x, emellan oxbönder och hästbönder har förekommit här i en mera äldre tid, som jag ej kan få några uppgifter om, vill jag ej utesluta möjligheterna av. Men under den tid, som jag och mina berättare känner till och har hört omtalas har det ej något nämnvärt förekommit.

II) Att leda dragoxar eller kor under arbetet förekom ej utan i undantagsfall. Vid tämjningen brukade man att börja med att leda djuret. Vid körning förekom det endast t, e, x, om djuren var rädda för att gå fram på en viss plats, då kunde man taga dem i ett horn och gå före. De styrdes med tömmar, som i regel var tillverkade av rep. De rep som användes till detta ändamål för oxar och kor be-

nämndes för "ydd" till hästar benämndes de för tömmar. Vad som här på orten benämndes för betsel såväl i äldre, som nyare tid, användes alldrig vid körning av oxar och kor, endast till hästar. Betslet lägges inuti munnen på djuret, och vad jag eller mina berättare vet om förekom detta alldrig med oxar och kor. Det var ej om hornspetsarna, som ydden fästades, det var vid hornfästena. Ydden lades om pannan vid hornfästena. Piska användes för att driva på och mana djuren med. Under den tid som jag och mina berättare kan minnas, förekom det ej här på orten, i varje fall ej offentligt, att man använde en spetsig käpp för att driva på djuren med. Detta tillvägagångssätt var rena tortyren och betraktades här som djurplågeri.

12) Några direkt bestämda arbetstimmar förekom väl ej med dragkorna. Det är möjligt att det förekom i en mera äldre tid, då väl troligen dragkor förekom mera, än under den tidsepok, som jag kan uppteckna om. a och b plöjning och harvning torde väl i stort sett ha varit lika lång tid. Harvning som mest förekom under våren, var det ofta så att man körde på förmiddagstimmarna, med en längre vila under den varmaste delen av dagen, och sedan återigen senare på

ACC. N:R M. 16443:15.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

10. —

dagen. c) Radsåningsmaskin eller skördemaskiner utav olika slag, har det ej förekommit här på orten att man kört med oxar eller kor. När sådana maskiner började att bli mera allmänna här på orten, hade bönderna i allmänhet övergått till hästar. De större gårdarna var de första, som inköpte sådana maskiner, men de kördes alltid med hästar. d) Vid körning med vagn blev arbetstiden mera oberäknad, beroende av vad körning det gällde. Vid hemkörning av gröda fick de vila medan lastning och lossning skedde. Vid landsvägskörning fick de vila mera efter behov, beroende på lassets tyngd, motlut m.m. e) När och hur ofta de fick vila var mycket beroende av omständigheterna. Det var också mycket beroende av den som körde. Detta kunde vara ganska olika, om han var öm mot djuren eller tvärt om. Krafterna hos djuren kunde också vara olika. Hade man haft dåligt med vinterfodret till korna, så var dessa ej så kraftiga som dragare på våren. Då man började att köra dem på våren var de också efter vinterns stillhet i dålig kondition. När de började att köra dem på våren fick detta ofta ske ganska försiktigt till att börja med. f) På en gård där man hade så många körkor att man hade att byta om med, kunde givetvis avlösning före-

ACC. N:R M. 16443:16.

FOLKLIVS-
ARKIVET
16. LUND

komma. På torpställen där man ej hade mer än en två eller möjli-
gen tre kor, förekom det ej. Sådan avlösning av dragare förekom
vid vissa tunga arbeten med hästar. Detta minns jag själv från
den gård där jag är född och likaså från den gård här i kyrkbyn,
som jag arbetade på under min uppväxttid. Det var i regel vid kör-
ning av självbindare, som detta ombyte av hästar ägde rum. De förs-
ta självbindarna var ganska tunggående, ofta hade man tre hästar
för dem, men ändå kunde ombyte ske. g) I regel tämjde man ej ^{en}ko
förrän efter hon hade kalvat första gången. Aldern kunde väl då
vara något olika. En del hade väl ej fyllt tre år en del något
över. Oxar a) och b) Oxarna fick arbeta hela dagen, alltså den ar-
betstid, som var avsedd. Detta gäller för oxar, som var komna till
full ålder. Strax efter tämjningen av stutar-de kallades så då-
kunde man ej i hårt arbete köra dem för fullt hela dagarna, de fick
då draga något lättare redskap eller vila oftare. d) har jag för-
ut besvarat, även vad som berör oxar. d) I stort sett detsamma som
kor. e) Vila blev i regel efter behov, hur tungt arbetet var o, s, v.
Men även här var det beroende av den, som körde. f) Någon direkt
avlösning av dragoxar förekom ej i allmänhet. Jag minns dock från

ACC. N:R M. 16443:17

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

17 —

den gård där jag är född, att det förekom byte. Det var i regel om det ena oxparet hade ett särskilt hårt arbete, så kunde ett annat par ytbyta dessa och de fick göra det andra parets arbete. g) Stutar var omkring två år gamla, när de började att tämjäs. Sedan kunde det skilja något på ålder, när de ansågs för fullgoda dragoxar.

13) Tyverr känner varken jag eller mina berättare till ordspråk talesätt eller skämthistorier, som ensamt anknyter till dragoxens eller dragkons arbetsprestationer. Vissa talesätt förekom med t, e, x, anspelning på att dessa dragare i regel gick sakta, särskilt om de själva fick bestämma över detta. Men dessa talesätt förekom också i samband med annat. Men det troliga är att dessa talesätt hade sitt ursprung från ox och dragkornas arbetsprestationer. Ett talesätt var - den går inte fortare än en lus på en tjärsticka. "Han är trög, som en ox. När hästarna började att bli mera allmänna och det var någon sådan som var saktmodig av sig, användes ofta detta omdömet om honom "han är tröger, som en ox)"han går sämre än en ox.

ACC. N:R M. 16443: / 8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

I4) Oxar användes till allt på en gård förekommande arbete, såväl tungt, som lätt. Det fanns också mindre gårdar där man ^{hade} (såväl oxar ~~eller kor~~, som dragdjur. Då fick oxarna eller oxen det tyngsta av arbetet, korna eller kon det lättaste. Det fanns också de som körde med en oxe och en ko tillsammans. Om så var fallet kunde dragstång en fästas å oket så, att oxen fick draga hårdare än kon. Torpare och mindre ställen, som blott hade kor att köra med, och så var det på många av de små jordbruken i äldre tid, fick använda korna som dragare till de arbeten, som förekom. När detta förekom får man dock gå så långt tillbaka i tiden när redskapen också var av en lättare tillverkning. En träharv och dylika redskap, ~~var~~ ju ej särskilt tunga. a) Det är väl både möjligt och troligt att man i långt äldre tid använde sig av oxar eller kor som dragare av brudvagn. Men ingen av mina berättare eller jag själv har hört berättas om det samma. Det samma kan också säjas angående likvagn. Under den ^{tid} tillbaka, som går att få tillförlitliga uppgifter om, torde det dock ej ha förekommit här. Per Johanssons far ~~berättat~~ har berättat för honom att under rödsotsjukans tid körde en granne till hans barndomshem en kista till kyrkogården med en oxe. Han körde den

ACC. N:R M. 16443:19.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

på en släpa, hopbunden av ett par granslanor. Detta får dock betraktas som ett undantag. Rödsot var smittsam, och det fick ej vara några folksamlingar vid jordfästningarna efter de som avled i denna sjukdom. Vid detta tillfälle var de blott två. Om man hade någon vara som skulle säljas på marknad eller man hade avsett att byta bort de oxar man hade för sådana större eller mindre, körde man med oxarna. Men om man blott skulle till marknaden för personliga affärer förekom det ej då gick man. Var man ägare till häst åkade man efter denna. Men även i detta fall kommer tiden för långt tillbaka in i bilden, altså tiden före hästarnas mera allmänna tillkomst här i orten; då torde man med säkerhet ha an vänt sig av oxar, även för marknadsresor. Årsfesterna-vid livets högtider-vid helgondagar-kyrkliga fester- Om detta kan jag heller inget uppteckna med säkerhet. Mina berättare och jag håller dock detta ej för otroligt att det har förekommit t, e, x, en viss utsmyckning av ett fordon-löv-blommor-eller dylikt, som dragits av oxar eller kor vid vissa tillfällen. Om det har förekommit, så är också detta för ganska längesedan. Omridning med hästar har förekommit. Denna fråga anger dock ej i vilket sammanhang, som avses. Om frågan skall

ACC. N:R M. 16443:20.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

sammanföras med de närmast föregående-fast den gäller hästar-tor-detsamma ej ha förekommit. Vid andra tillfällen kunde det förekomma. Om det var några stycken, som skulle ride till eller från en plats, som de besökt, förekom det att de försökte att rida om, förbi varandra. Det förekom också på de större gårdarna här, bland pojkar och de yngre hästkörarna. De red ofta till arbetsplatserna, en del sådana kunde vara ganska långt från gården. Sådant har jag själv varit med om både som småpojke och de första åren, som jag själv körde hästar. På den gård där jag är född, brukade vi småpojkar att gå och möta eller också gå ända till den plats där hästkörarna var-de körde för det mästa under jordbruksarbetet i par-~~XXX~~ för att få rida på den ena hästen hem. För mycket skoj med dessa arbetshästar, tolererades ej, men det förekom omridningar och dylikt. Vad som gäller nutida förhållandet, om det som frågas efter i nr I4 kan istort sett besvaras med att inget sådant förekommer nu och för ganska många år sedan. Det har dock förekommit och förekommer liknade företeelser vid festliga arremang. Under 1900 talets och början och rätt många år framåt, förekom det att man t, e, x, till sommarfester åkade efter hästar i en lövad vagn. Slädparti

ACC. N:R M. 16443:21.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

under vintern var också förekommande. Det var alltid i samband med en fästlig anordning med mat dryck och i regel dans. I slutet av 18 Och början av 1900 talet var det endast bland den tidens så kallade herrskapsfolk, som dessa slädpartier förekom. Senare förekom det också bland allmogen. Nu sedan slutet av 30 talet, kan jag ej erinra mig att det har förekommit. Ett brudpar som väl ville uppleva något av gammal sed, åkade till sitt kyrkbröllop efter häst och i lövad vagn, det var i slutet av 40 talet. Vid realhippor, möhippor och dylikt, har det nu några år varit vanligt att man åkat runt i byn här på lastbil eller vagn, dragen av traktor.

15) Att man kört tillsammans med nötkreatur och hästar har förekommit här. Berättaren Per Johansson har själv i sin ungdom kört med en häst och en oxe tillsammans. Min far berättade också att en jordbrukare på en gård här, som heter Vränglarp brukade att köra med en häst och en oxe tillsammans. Detta torde väl ej ha varit mera allmänt förekommande, men det har förekommit. Som jag förut upptecknat förekom det också, att man körde med en oxe och ko tillsammans. I båda dessa fall, som jag har hört berättas om oxe och häst, som spänts samman, har det gått plöjning. Men det ^{kan} väl också

ACC. N:R M. 16443:22.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

ha förekommit vid andra arbeten. Hästen gick till höger och oxen till venster. Vid plöjning blev det altså så att hästen gick i färan och oxen uppepå. Troligen var det alltid så, att hästen gick till höger och oxen till venster, i varje fall var det alltid så vid plöjning. Per Johansson yttrar sig om detta, det versta var i början för häst och oxe hade olika tillrop när de skulle gå och stanna. Till en häst sades och säjes "pro" när han skall stanna, ~~st~~ till en oxe användes detta tilltalsord, när han skulle ^{gå} ~~stanna~~. Det var altså tvärtemot. De senaste åren som oxar användes, altså när man hade en blandning av oxar och hästar som dragare, fanns det de, som när de började att tämja stutarna, använde samma tilltalsord, som till hästarna när de skulle gå och stanna.

I6)

Någon direkt särskild person, som ^{handbava} skulle dragoxarna och dragkorna var det i regel ej. På de större gårdarna där de hade särskilda djurskötare-kogubbar-som de kallades under denna tid, fick även utfodra dessa. Vad övrig skötsel beträffar, som rykt och dyligt fick alltid köraren ombesörja. På de mindre gårdarna-men ändå så stora-som hade pigor och drängar, sköttes dragdjuren tillsammans med de andra djuren. Någon som var speciellt ansvarig för dessa

ACC. N:R M. 16443:23.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

dragdjurstillsyn och skötsel, torde ej ha förekommit. Det var i regel så att ladugårdsarbetet efter en viss skema var uppdelat på gårdens folk. Men denna uppdelning torde på de mindre gårdarna ej tagits med hänsyn till dragdjurens skötsel. Vad som angår b, c, och d kan jag alltså ej närmare besvara. e) I vissa fall och under den tid, som de mest användes i tungt arbete. f) Vad som angår dragoxarna var väl förutom den dagliga vården ej något särskilt mer, än om det tillkom några skador eller dylikt, som krävde en särskild vård. Dragkorna var väl i detta avseende mera ömtåliga än oxarna men någon särskild omvårdnad förutom den, som efterfrågas under h) torde ej ha förekommit. g) På de stora gårdarna fanns som jag förut omnämnt, särskilda djurskötare. Om man räknar med äldre tid, ja även rätt många år inpå 1900 talet, var det i stort sett på de medelstora och små gårdarna, och i allra första hand på torpställena som kvinnorna fick sköta om såväl mjölk, som dragkorna. I regel var det samma djur. h) Under den tid som man använde korna till dragare utfodrades de alltid bättre, än de som ej användes till dragare. där man ej hade fler kor än vad som användes till dragare, kunde givetvis ingen skillnad förekomma. Skillnaden bestod huvudsakligen

ACC. N:R M. 16443:24.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

av den bättre utfodringen.

I7) Under den tid som djuren ej användes som dragare, var de under sommartiden på bete, vintertiden ~~XXXXXX~~ i ladugården. Om det var likt på alla större gårdar kan jag ej med säkerhet yttra mig om, men på den gård, som jag är född, och under den tid, som jag själv kan minnas därifrån, hade de oxarna i häststallet. Oxarna hade där en särskild avdelning. På de mindre gårdarna torde i allmänhet oxarna haft gemensamt stall med korna. Dragkorna var alltid tillsammans med de andra korna. Om något annat varit vanligt här på orten, är det för så längesedan, att några uppgifter om detsamma ej går att erhålla. Under själva högsommaren var det i allmänhet så, att man åtminstone å de mindre gårdarna ej hade ^{körning} varje dag för ox och dragkorna, dessa släpptes då på bete. Jag minns från min barn och ungdom att det fanns vissa hagar som benämndes för "oxhagen" "oxabetet". Av detta att döma var det nog så att man hade särskilda beten för dessa. Dessa hagar var i allmänhet ej så långt från gården, för att man skulle ha nära till att hämta dem vid behov. Torparna som alltid under denna tid hade sina kor på skogen för betesgång, fick vid behov behålla dragkorna hemma från skogen.

ACC. N:R M. 16443:25.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

18) Tämjning av kor tillgick i regel så att man lade på körydden om hornen, som den skulle vara, och även oket, för att djuret skulle bliva van vid detta. En tog kon vid hornen och ledde, en höll i tömmarna. Den som ledde i hornet samarbetade med den, som höll i ydden. Man hjälptes åt att lära kon tilltalsorden när den skulle gå och stanna. Om kon skulle gå, yttrade den som höll i ydden detta ord och manade på den för att gå. Den som ledde vid hornet, drog då framåt meddetsamma. Om det gällde torparekor, så var det ofta kust-run som ledde vid hornen. Det var hon som var mest och bäst bekant med kon. Den som förut hade en tamko, kunde också spanna en otam bredvid denna. Det blev i stort då tamkon som fick lära den otama. Kor liksom alla andra dragdjur, blev dock ej tama på en dag. Ungoxar (stutar) som de benämndes, var väl i stort sett detsamma. Det förekom dock mera att man tämjde dem i par, fast givetvis också ensamt. Om det var någon som hade ett par stutar, som han avsåg att det skulle bliva paroxar av, tämjdes de ofta tillsammans. I regel började man med dessa på samma sätt, som med korna. Sedan brukade man ofta att taga en halvvagn (bakvagnen). Stången emellan fram och bakvagnen (som här kallades för länga) användes då som dragstång det var nämligen bakvagnen som användes. Denna stång fästades i

ACC. N:R M. 16443:26.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

okets draganordning. Kor tämjdes i mycket skiftande åldrar. Det förekom dock sällan att man tämjde en ko förrän efter första kalvningen. De som ej hade mer än en uppsättning av ok, fick givetvis använda också dessa vid tämjning. De som hade mera ok t, e, x, av olika träslag, använde då ofta de lättaste oken vid tämjningen och inkörningen. Några särskilda ok, som skilde sig i konstruktionen mot de vanligt förekommande, altså ok som var särskilt avsedda för tämjning av kor och oxar, torde ej ha förekommit här på orten. Hur lång tid tog tämjningen. Denna fråga kan ej besvaras direkt med angivande av en viss tid. Detta var ganska olika vad som beträffar, såväl kor, oxar och hästar. Djur kan vara olika fogliga av sig. Det var också mycket beroende av körarnas förmåga, handlag och kunnighet i detta fall, var ganska olika. Hästar är ej efterfrågat i detta fall, men av den orsak att jag själv känner till dessa djur och även tämjning av desamma, mycket mer än oxar och kor vill jag omnämna, att vad tämjning och inkörning av hästar beträffar var detta t, e, x, på större gårdar alltid anförtrott åt de körare, som var kända för att äga ett särskilt gott handlag med hästarna kombinerat med körskicklighet. Att tämjningen och inkörningen

ACC. N:R

M. 16443:27.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

av hästar hade en stor betydelse för dess användning i framtiden, har jag själv erfarenhet av. Om tämjningen och inkörningen av kor och oxar- dessa var nämligen i detta fall på många områden ej så känsliga som hästar- ej hade samma betydelse, så inverkade det dock ganska mycket, även för deras framtida användning som dragare. Själva tämjningen av såväl oxar, som kor, altså den tid, som man försökte att lära dem att lyda tillrop, vänja dem vid ok och ydd, spänna dem för redskap av olika slag m, m, tog iredel ej så lång tid, om man fortsatte med tämjningen utan för långa uppehåll. Men sedan tog det ganska lång tid innan man kunde uträtta något nämnvärt, i varje fall tungt arbete med dem. Det var under denna inköringstid som djuret skulle dansas för framtiden. Denna tidsåtgång var som jag förutnämnt ganska beroende av djurets foglighet och körarens kunnighet. I nummer II efterfrågades också bland annat om djuret leddes vid betslet. Om betslet i detta fall avses detsamma, som med det, som här på orten benämnes betsel eller trän, som lägges i hästens mun, förekom det ej här på orten vid körning av kor och oxar. Däremot fanns det ett av ett smalt järn tillverkat redskat, som benämndes "kapson" Denna kapson var tillverkad av korta järnbi-

ACC. N:R M. 16443:28.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

tar, med led mellan varje. Denna kapson, som med en upphängningsanordning var fästad om djurets horn eller nacke, gick runt huvudets nedre del. Denna kapson var mycket effektiv, man hade en helt annan kraft att hålla ett djur, som var bråkigt. Kapson användes ofta vid behov av tämningen av oxar. Vid tämning av kor har mina berättare och jag, ej hört att det har förekommit. I mera senare, ^{led} som jag även själv har varit med om, användes dessa kapsoner till att leda kor med. Det fanns kor som var bråkiga och svåra att leda i en x vanlig järngrimma, då satte man på dem en sådan kapson.

Vad som angår läsningar och besvärjelser får jag lämna obesvarat. Om detta förekommit, är detta för så längesedan att det ej nu går att få uppgifter om detsamma. Ordspråk och skämthistorier som hänför sig till tämningen, kan jag ej heller uppteckna något om, i varje fall ej något som jag själv tror har något värde. De flesta av dessa berättelserna är om djur, som varit särskilt fogliga och snälla att tämja eller också tvärtom, särskilt bråkiga och besvärliga. Dessa berättelser är i stort sett ganska likartade åt båda hållen. Om man haft riktigt bra minne, är det troligt att det dock funnits någon av dessa, som innehållit särskilda poänger.

ACC. N:R

M. 16443:29.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

För att ändå uppteckna något om detta, vill jag omtala en händelse som inträffade här i kyrbyn för ej längre tillbaka än 1926-27. Vid denna tid fanns å en gård här närmast söder om kyrkan, som heter Stommen, ett par pojkar i 14-15 årsåldern, den ena var son till en av de dåvarande ägarna, en var drängpojke. Båda dessa var kända och omtalade för att hitta på en massa av pojkstreck eller om man hellre vill benämna det för rackartyg. Jag arbetade också på denna gård, somrarna 1927 och 30. En dag när dessa pojkar var ensamma av manfolk på gården, tog de en ko och spände för en vagn och skulle ge sig ut och åka, färden blev dock ej vad de riktigt tänkt sig. Kon var nyligen inköpt från ett torpställe, av denna anledning fick de för sig att den var körd och tam. Om den varit det eller ej kan jag ej med säkerhet ange, men troligen ej. Något ok fanns ej, som passade kon, de tog gården, fina åksele för häst och selade kon med. De spände henne för en lättare färdvagn, när de var komna ut på landsvägen emellan kyrkan och gården möta de en bil, oturligt nog för sådana fanns det ej så många av denna tid, som i dag. Kon blev rädd hoppade av vägen, vagnen välte och pojkarna ramlade av. Kon trillade också i kull, skadade selen, men lindrigt, kom upp igen och

ACC. N:R M. 16443:30.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

skenade hem till ladugården. Deras färd blev ej mer än omkring 200 meter lång, och folk hade ganska så roligt åt deras äventyr. De flesta av djuren såväl oxar som kor, bortsett ifrån att de ej hade något särskilt kropslyte, torde väl varit lämpliga till dragare. Något sådant dåligt fel, som ej varit observerat förrän tämjningen och körningen av djuren började, kunde väl också i något undantagsfall förekomma. I stort sett hade sådana fel och annan eventuell olämplighet hos djuret, som blivande dragare, avslöjats under inkörningstiden och kasserades för denna uppgift. Vem som avgjorde detta var i första hand djurägaren. Var det en mindre sådan, som själv körde djuren, var avgörandet hans ensak. På de större gårdarna med anställda körare, var detta avgörandet, en sak emellan ägaren och köraren. Att tämjningen skulle påbörjas någon bestämd kalendardag, torde ej ha förekommit här.

19) De flesta tjurkalvar som kastrerats här för att avses till dragoxar, har gjorts av läkekunnig. Under den tidsepok, som detta mest förekom, anlätade sig allmänheten här på orten mest av sådana lekmän. Längre fram i tiden, när man mera började att använda sig av vetrinär, förekom ej längre någon nämnvärd kastrering av tjurkal

ACC. N:R M. 16443:31.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

var. Enligt mina berättares uppgifter-självt har jag ej varit med om kastrering av tjurkalvar-använde sig den läkekunnige endast av kniv. Vidare fick hangivetvis ha rena trasor och till rengöring ~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~ av såret gångna tidens botemedel mot allt ont "brännvin". Det mästa av detta användes dock i regel av den läkekunnige själv. Vad som gäller läsningar och besvärjelser, dialektala benämningar på de olika arbetsmomenten och på redskapen, kan jag ej besvara av orsaker, som jag förut angivet. Åldern var ej något särskilt bestämd. Men i regel var tjurkalven från 5-8 månader. Någon bestämd tid under året när denna kastrering skulle utföras förekom ej. I detta fall var det olikl emot hästar. Kastrering av föl förekom alltid under våren. Ett sto föl^{år}ar också i regel under eller försommaren. En ko kalvar ej på någon regelbunden årstid.

20) Vad som angår beslag av klövarna "skoning" utfördes detta av ortens smeder. Tillsyn av klövarna emellan det förelåg behov av att beslå desamma, utfördes i regel av gårdsfolket själva. Klövarna fick ej växa för långa, själva spetsarna fick klippas av och tillses med jämna mellanrum. Denna tillsyn utförde i stort sett gårdsfolket.

ACC. N:R M. 16443:32.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Den beskärning av klövarna, som gårdsfolket i regel utförde själva, var ganska enkelt. Det var endast tåspetsarna, som skulle tillses att de ej blev för långa. Med en kraftig kniv som man kunde slå på med en träklubba eller hammare, brukade man i regel att utföra denna beskärning. När klövarna skulle beslös vilket i stort sett utfördes av ortens smedar, användes de vanliga skoredskapen, som dessa använde för skoning av hästar. Några särskilda klövsjukdomar torde ej något nämnvärt ha förekommit. I regel var det mest sådana sjukdomar, som uppkom genom skador eller bortglömd tillsyn av klövarna. Vid mycket landsvägskörning måste klövarna vara beslagna även sommartid. Om ej, så inträffade det att djuren blev ömma "ömfootada". Om ett djur blev ömfotat, vilket var beroende av att själva klövens slitbana blivit för tunn. Detta var ej mycket att göra något särskilt åt. Djuret fick vila eller användas till något arbete med mjukt underlag. Någon bestämd tid för skoning och skärning var det ej mer än när den första vintern kom under året. Då var det nödvändigt att vinterbeslå oxarnas klövar. De som hästar måste ha olika skor för vintern och sommaren. För övrigt fick skärning och skoning äga rum efter behov.

ACC. N:R M. 16443:33.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

21) Vad som beträffar rätning av horn,torde enligt vad de uppgifter jag har kunnat få om detta,förekommitt ganska sparsamt här på orten. Vissa försök att rätta horn som suttit för tät,för glest eller på annat sätt varit missbildade,torde dock ha förekommit. Men det har ej varit så vanligt förekommande,så att jag kan uppteckna något om dess tillvägagångssätt. Frågan om varför bönderna ansåg att det var nödvändigt att rätta hornen,torde nog i stort besvaras med att det var för utseendets skull. Min far berättade om detta. Åren 1890-95 var han dräng å en gård här i kyrkbyn,som då ägdes av en patron Hansson. På gården hade de ~~två~~ par oxar och en häst. Förutom jordbruket bedrev denna Hansson hemvävnadsrörelse. Han var till alla delar noga med att hans oxar skulle vackra att se på,och alldeles särskilt fäste han avseende vid att de hade vackra horn. Någon annan praktisk betydelse än utseendet,kunde väl detta knappast ha,bortsett ifrån om hornen var så illa växta att det hade praktisk betydelse vid dragarnas körning.

22) Vad som gäller dragok vill jag först ange att inga av de på teckningarna är exakt lika de här på orten förekomliga. I stort sett är dock själva idén densamma,det är blott vissa detaljer,som

ACC. N:R M. 16443:34

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

gör skillnaden. Teckningen Nr I kallades här på orten för "prang". Detta är ej något dragok. Det användes användes här på orten, när man körde oxar i lösdrift. Detta förekom mycket i äldre tid, när man på landsvägarna skulle driva oxarna ofta lång väg. Med detta "prang" sammanbands då två oxar. ~~XXXX~~ Detaljen c och b å ritningen är dock ej lika, de som mest förekom här. c var i regel en rak tråkapp med ett huvud å densamma. B användes i stället för träslå ett rep. Teckning Nr 2 är i stort sett lik de enbetsok, som här användes såväl för kor, som oxar. Nr 3-4 dessa ok benämndes här på orten för "slättok". Enligt de uppgifter, som jag har kunnat få om dessa är, att de i stort sett ej användes så mycket på orten här. Den vanligt förekommande typen av såväl ox som kook för par var av en annan kontruktion. Jag tycker att det är ganska svårt att i detalj redogöra för detsamma. Jag skall se om jag ej på något sätt kan komma över något foto av desamma. 5-6-7-8. Denna typ av enbetsok torde ej förekommit här på orten, i varje fall ej något nämnvärt. 9) Denna teckning, som är en sele, användes sällan här på orten till oxar och kor. Dessa var starkare till att draga med nacken "manken" än med bogen. De som körde med tjurar, använde ~~des~~ emot allti

ACC. N:R M. 16443:35.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

denna eller liknande typ av sele. Nr 10 bröstsele(brösta) torde ej ha använts här på orten till oxar eller kor. Däremot-fast av annan typ-till hästar. A) De ok som användes för kor var i stort sett lika med de som användes till oxar. Ett ok till kor var mindre till alla delar än de som var avsedda till oxar. Storleken på oxok hade också många gånger en ganska stor skillnad på storleken. Dett kunde vara av olika orsaker. På de stora gårdarna,där de,åtminstone under slutet av 18 och början av 1900 talet,sällan födde upp sina dragoxar själva,de köpte dem i regel när de var fullgoda dragare,hade större och kraftigare ok,än t,e,x, en bonde som födde upp stutar,tämjde och sålde dessa. Som exempel för okets olika benämningar tar jag teckning nr 3. a) Ingen särskild benämning. b) På de ok som i allmänhet användes här fanns en slå,liknande c) på teckning nr 2. Den kallades för slå. e)benämndes för tistelfäste. g) Tisteln. Vad som angår skillnaden finns det sådan på de ok som användes här i allmänhet och de på teckningarna angivna. Ett exempel på detta är teckning nr 3,som här på orten benämndes "slättok" Ett liknande om användes här mycket,men med den skillnaden att det var försett med"slå" liksom på teckning nr 2.

ACC. N:R

M. 16443:36.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

23) Möjligen fanns det någon gård, som var så välförsedd med ok, att de hade särskilda sådana för vagn och jordbrukskörslor. Men det kan ej betecknas för att vara allmänt förekommande. I allmänhet var det så att man använde samma ok till de olika förekommande körslorna. Orsaken varför man möjligen hade olika ok, kan jag ej med säkerhet ange, men tänkas kan att man t, e, x, hade olika längd på ett parok och med detta fick djuren till att gå närmare eller längre ifrån varandra, vilket man alltså då ansåg för bäst, om de gick i jorden eller på en väg. Man kanske också hade ett nyare och snyggare ok, som använde vid landsvägskörningar och ett gammalt och sämre hemma. Om det förekom någon skillnad på dessa ok, så var det nog utöver vad jag "endast med tankar angivet" ej någon nämnvärd skillnad. Olika benämningar på dessa ok har jag eller mina berättare ej hört om talas. Vad som gäller samtliga dessa frågor till Nr 23 vill jag dock reservera mig för vad, som kanske har varit allmänt här i mera äldre tid. Mina berättare är samtliga i 80 årsåldern. Under deras barn och uppväxttid förekom mycket med körning med såväl kor, som oxar. Men det började också att bliva rätt vanligt med häster denna tid. Vissa förekommande seder från en

ACC. N:R M. 16443:37

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

äldre tid, som av en eller annan anledning kanske ej har blivit så mycket omtalad, glömmes av. Följande uppgift angående körning med vagn är dock korrekt. Vid körning å landsvägar å skogsvägar då det föresattes att djuren måste kunna hålla igen på ett lass utför backar, användes baksele. Denna baksele som var av läder var fäst i oket och lagd bakom djurets länder. Om man hade en sådan baksele kunde djuret hålla igen lasset utan att oket skred fram över hornen. Om man ej hade en sådan baksele, måste man på ett eller annat sätt bromsa vagnen vid starka utförsbackar. En sådan baksele användes också vid körning med hästar. Vid körning vintertid var detta mest förekommande. Även hästen hade en helt annat och bättre möjlighet att hålla igen på detta sätt.

Några särskilda för och nackdelar har mina berättare och jag ej hört omtalas om de ok, som var var förekommande här på orten. Med detta var det nog så att man gjorde vissa små experiment för att prova vad djuret tyckte bäst om. Dessa dragdjur, liksom allt levande, kunde även i detta avseende vara ganska individuella. Enligt berättaren experimenterade man sig fram med detta för att utröna vad djuret tyckte bäst om.

ACC. N:R M. 16443:38.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

25) vad som gäller samtliga dessa frågor om olika dekorering av ok, har jag och mina berättare ej sett några sådana och ej hört om-
talas att det har varit vanligt här på orten. Mina berättare och jag är dock eniga om att det ej är uteslutet att det varit brukli-
ligt i en äldre tid. Tvärt emot är det vår tro att det har förekom-
mit i en mera äldre tid. Varför vi tror detta är att det var gans-
ka vanligt förekommande att på ett eller annat sätt dekorera och
smycka träsaker för längre tillbaka i tiden. Jag har själv sett
med glödritning dekorerade handskäror, daterade, om jag ej minns fe-
1851. Mölneby-Aktiebolag märkte alla sina vagnar slädar och verk-
tyg, såväl av trä, som järn med M.A. I alla redskap av olika slag,
som det förekom trä uti, brändes denna stämpel in. Det var också
på deras oxok. Men detta kan ju ej hänföras till någon dekoration.

26) En viss vård av oken förekom, med detta var det dock, som med
mycket annat, att man var mer eller mindre noga med skötseln.
Oken var en artikel, som var ganska så lättskött. Om man kom in åt
stallet och oken var våta, tog man i regel en säcktrasa eller dyl-
och torkade desamma med. I regel var det köraren, som fick tillse

ACC. N:R M. 16443:39.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

att oken vårdades och var i sin ordning.

27) Tyverr får vist samtliga dessa frågor förbliva obesvarade. Jag har ej kunnat få några upplysningar om detta,än negativa sådana. Ok omnämnes ofta än i dag. När så förekommer är det i samband med något,som anses för att vara tungt,belastande,något som anses som en börda. Som t,e,x,)Jag orkar ej längre att bära detta ok) Jag har länge tänkt att kunna bli ~~XXXX~~ kvitt detta ok) (Nu har jag kastat av mig detta ok) m,m,liknande.

28) a"såväl järn som träsprint har förekommit. Trä i äldre,järn i mera nyare tid.b" Såväl läder,som järnringar har förekommit. c"ja det förekom ochså att man förband stång och ok med rep eller läderremmar. Dock i regel med det sistnämnda.

29) Sedan såväl en ko,som oxe blivit tam,var det i regel ganska enkelt att spanna för desamma. Som jag förut nämnt angående tämjning,was det likadant i detta fall att man minst två även när man började att lära djuren att stiga över skaklar. När man körde i par,var det endast att köra djuret så vid förspänningen,att det

ACC. N:R M. 16443:40.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

ena, i regel det som gick till höger, steg över dragstängen. Enspänt körde eller ledde man djuret över skaklarna. Det förekom också om djuret trilskades att man kunde backa det emellan skaklarna. I vissa fall förekom det att man iaktog försiktighetsmått för att skydda djuren för att undgå tryckskador och skavsår. Men i stort sett förekom ej detta förrän man förstod att djuret började att bli ömt. De förebyggande åtgärder, som företogs var att tvätta rent med vatten, och möjligen insmörjning med något fett. Om början till eller öppna skavsår förelåg, tvättades de med bränvin, grävlingster eller grädde. Vid svårare sådana fall måste djuret få vila medan såren läktes och sedan köras försiktigt några dagar och även då smörjas och skötas om. Om en sådan tryckskada eller skavsår ej sköttes ordentligt, kunde djuret bli odugligt, som dragare. En viss förbränning av huden skedde, denna blev då ömtålig och nya skador uppstod. Det var under den varma årstiden som skador av detta slag hade lättast för att uppkomma. Om man räknar med något äldre tid, och i de flesta fall även i nyare, sköttes sådana skador i regel av gårdsfolket själva. Veterinär torde ej mycket ha anlåtats för sådana åkommer. Vissa beprövade smörjor ~~XXX~~ fanns lekmän

ACC. N:R M. 16443:4/.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

som tillhandahöll. Om signerier och besvärjelser förekom i så långt tillbaka i tiden, att jag ej kan få några uppgifter om det samma, kan jag av denna orsak ej svara ja eller nej på. Under den tid, som berättarna och jag känner till och har omtalas, förekom det ej.

30) I äldre tid och många år inpå 1900 talet var det i de flesta fall lekmän eller gårdsfolket själva. Något skillnad i detta fall förekom dock på de större gårdarna och bondgårdarna. Det var de större gårdarna, som först började att anlita sig av vetrinär. Förutom de nämnda tryck och skavsår, som djuren ådrog sig under arbetet, var det benskadur av olika slag, som var de mest förekommande. Alla sådana skador å benen, de flesta var skavsår, behandlades i stort sett lika, som de förut nämnda tryck och skavsåren. Omkring 1900 talet utkom det en vätska "sublimat" som mycket användes till behandling av alla sår på djur. Jag minns från den gård där jag är född, ätt körarna brukade att ha sublemat med sig vid skogskörs-
lor. Om en häst tillexempel trampade sig när de var skarpskodda, uppstod gärna en skada, de badade då genast på med denna sublimat för att förhindra infektion. Vad som angår läsningar och besvär-
jelser får jag blott säga vad jag fört upptecknat om detta

ACC. N:R M. 16443:42.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

De vanligaste åkommorna, som oxar och kor ådrog sig vid dragarbetet var de svullnader och skavsår, som uppstod på nacken där oket var placerat. Nacken benämndes här på orten på dessa dragdjur för "Manke"manken". Det kunde också förekomma skavsår runt hornen, där ydden var placerad. Detta brukade dock att gå ganska bra att läka, det var lätt att smörja detta, och lägga en linda om, i regel var det läkt på någon dag. Det förekom också ganska ofta att djuren sträckte ett ben. Det förekom mest om de halkade. De olika åkommornas benämning var. Om ett skavsår som uppstått på nacken eller en förekommande öm svullnad, sade man att djuret ^{var} "brutet" på ortspråket blev det "Bröten"bröten". Om en häst som ådragit sig en sträckning i ett av bakbenen och detta blev kroniskt, förblev halt, benämndes detta för "spatt". Om man hade samma benämning för detta för oxar och kor, kan jag ej med säkerhet ange.

3I) På de stora gårdarna tillverkades oken av gårdssnickaren.

a) Det fanns byhantverkare, som på beställning tillverkade ok. De senaste åren brukade okens draganordning att vara utav järn. Då som först kom smeden med i oktillverkningen. Det fanns också många av jordbrukarna, som själva tillverkade ok. b) Här på orten har

ACC. N:R M. 16443:43.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

det ej funnits någon hantverkare, som uteslutande ägnat sig åt tillverkning av ok. c) Någon hantverkare, som gått från by till by för att tillverka och repare ok, har ej förekommit här under den tid som går att få uppgifter om. d) Som jag förut upptecknat fanns det bönder, som själva tillverkade sina dragok. e) Någon särskild skillnad på ok, de som var tillverkade av en hantverkare eller av en bonde var det i stort sett ej. Det kunde dock vara en skillnad i själva finarbetet. En hantverkare hade bättre och flera passande verktyg. I regel var det också så, att forna tiders hantverkare hade ganska stora fodringar på sig själva, att göra ett snyggt arbete. Det fanns också många bönder, som kunde göra ett snyggt träarbete, men också de som var mindre kunniga, och även de som ej var så noga med utseendet. Deras tanke kunde väl också vara, själver gjort, får själver ha. Reparationer av ok förekom ytterst lite. Före den tid som man började att ha järnbeslagna draganordningar var oket förutom draganordningen, helt av trä. Detta var ej mycket som gick att förbättra med reparation. Gick oket sönder något nämnt värt gick det ej att reparera, då fick ett nytt sådant anskaffas. De reparationer som förekom utfördes i regel av gårdsfolket.

ACC. N:R M. 16443:44

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

32) Någon fabriksmässig tillverkning av oxok har alldrig förekommit här, ej heller å de närmaste grannorterna. På kreatursmarknader na var det väl troligen möjlighet till att beställa ok. Om det förekom, torde det dock varit ganska så ovanligt. Om det fanns någon skillnad på fabrikernas ok och de hemtillverkade, får jag lämna obesvarat, och likaså prisskillnaden. Mina berättare och mig veterligt har det ej funnits några fabrikstillverkade ok här på platsen. Några kringresande försäljare av ok, förekom ej.

33) I stort sett tillverkade hantverkarna endast ok på beställning. Ett ok hade i regel en ganska lång livslängd. Bröts de ej av, utan att de kunde slitas ut, varade ett ok ganska längen. Många bönder tillverkade ok själva, så någon lagerföring av hantverkarna av sådana, var nog ej lönande att ha.

34) Att hantverkarna eller bönder, som själv tillverkade sina ok, haft några mönsterböcker eller dylikt att se efter, torde ej ha förekommit. Det är ej uteslutet att det har funnits någon enskild som använt sig av sådant, men vanligt förekommande var det ej.

ACC. N:R

M. 16443:45.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

35) Några foto har jag ej lyckats att få tag, och teckningar är jag mycket dålig till att utföra. Om jag nu senare lyckats att träffa personer som är ägare av sådana foto, skall jag insända dem senare. Jag vet dock att det är mycket ont om sådana foto, det var ej så vanligt med fotografier under denna tid.

36) De sagesmän som lämnat mig upplysningar är de som angivets å uppteckningsblanketterna. Vissa detaljer har jag också frågat min moder efter, och en person förutom de namngivna har jag telefonsamtalat med. Men i båda dessa fall har det varit vissa smådetaljer. Sagesmännens namn och adr. är.

Johan Svensson Fjärhult Hid. Född 1885. född och bosatt på samma gård Fjärhult inom Ö. Frölunda församling. Lantbrukare.

Per Johansson Storegården Hid. född 1882 i Ö. Frölunda Församling. Bosatt å annan ort-Ullared i Halland-1909-25. f, d, Lantbrukare.

Bror Karlsson Brodal Hid. Född 1890 i Ö. Frölunda Församling. Har hele tiden och är fortfarande bosatt inom Ö. Frölunda. Smedm.

Tillägg

ACC. N:R M. 16443:46.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Ahaga, Hid den 25/2-65.

Folklivsarkivet Finngatan 8 Lund.

Insänder härmed lite efterskörd till mina uppteckningar om oxar och kor, som dragdjur.

Om jag ej minns fel glömde jag i mina uppteckningar att ange, att det här på orten också förekom ett slag av dragoxar, som kallades för "kaggar". Dessa kastrerades ej förrän de var två år gamla, i vissa fall något yngre, men också äldre. Namnet kaggar fick de därutav att de var betydligt värre att tämja och även att köra sedan de var tama. Men de blev mycket starka och uthålliga dragdjur. De var ej allmänt förekommande här på orten, men det förekom något enstaka par av sådana. Som jag nämnde i mina uppteckningar förekom det på Mølnebygård och även på de större av deras utgårdar, att de brukade att tämja och köra med avelstjurarna. Jag har lyckats att få låna ett foto där man kör i fyrspann. Detta var dock ej något vanligt förekommande, troligen en ren tillfällighet. Detta kort är tagit något av de första åren på 1900 talet, närmare bestämt kom ej ägaren ihåg.

se sid. 49.

ACC. N:R

M.

16443:47.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

När fotot togs var det djurpremiering på Mölneby och denna körning med tjurarna ingick som en uppvisning vid detta tillfälle.

Ägaren av kortet är mycket mån om att han får tillbaka detsamma och detta har jag lovat honom, så jag får be om att med säkerhet återfå det. Jag nämnde också i mina uppteckningar att det var ganska vanligt att de gamla oxkörarna manade på oxarna med tillrop och tilltal av olika slag. När jag insände mina uppteckningar sökte jag längen efter en gammal vis, som jag då ej kunde finna, men som jag nu har ~~XXXXXX~~ funnit (Oxköraren) Jag medsänder denna. Som framgår av texten i visan, är det en gammal vacker folkvisa, som en oxkörare skulle sjunga samtidigt som han körde en oxe - inom parates hans tillrop och tilltal till oxen samtidigt som han sjöng.

Denna visa har väl ej något särskilt värde i sammanhang med det, som efterfrågades angående dessa dragdjur, själv tycker jag dock att den är ett bevis för hur det kunde bliva, om man samtidigt skulle sjunga köra en oxe. Jag vill ännu en gång påminna om att jag är tacksam för att få en förteckning över alla frågelister, som jag har besvarat.

ACC. N:R M. 16443:48.

OXKORAREN.

Närsolen tänder sina strålar,
-ach ser du fåra-

då är min tanke blott hos dig.
-ach va ska du på gårdsgården å göra-

När aftonrådnans glans sig målar,
-åh ska du ski-a på ydda-

då glömmer du nog inte mig.
-åh håll mulen, så sakramenskater ox-

Du var den första, som jag älska,
-åh, jasså, fick du syn på fåra-

du var den första jag tillbad.
-åh, håll still rumpavasen, låt fluga vara-

För den skull är mitt hjärta fångslat,
-åh, dra rätt i seloke-

för den skull är jag nu så glad.
-åh, åh, ska du nu skena må rumpa i lufta.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Västergötland
Kinds hd.
Ö.Frölunda sn.
Mölneby gård

M. 16443:49.
FOLKLIVSARKIVET

Fyrspann med avelstjurar.
(början av 1900-talet.)

Inlämn. av Axel Johansson, Hid, år 1965

se sid. 46-47.

neg. X:2:58:2-3